

Föreläsningar vid
Stockholms
högskola, VT 1892
: L 40:88 A /

Rydberg, Viktor,

HS L 40:88 A

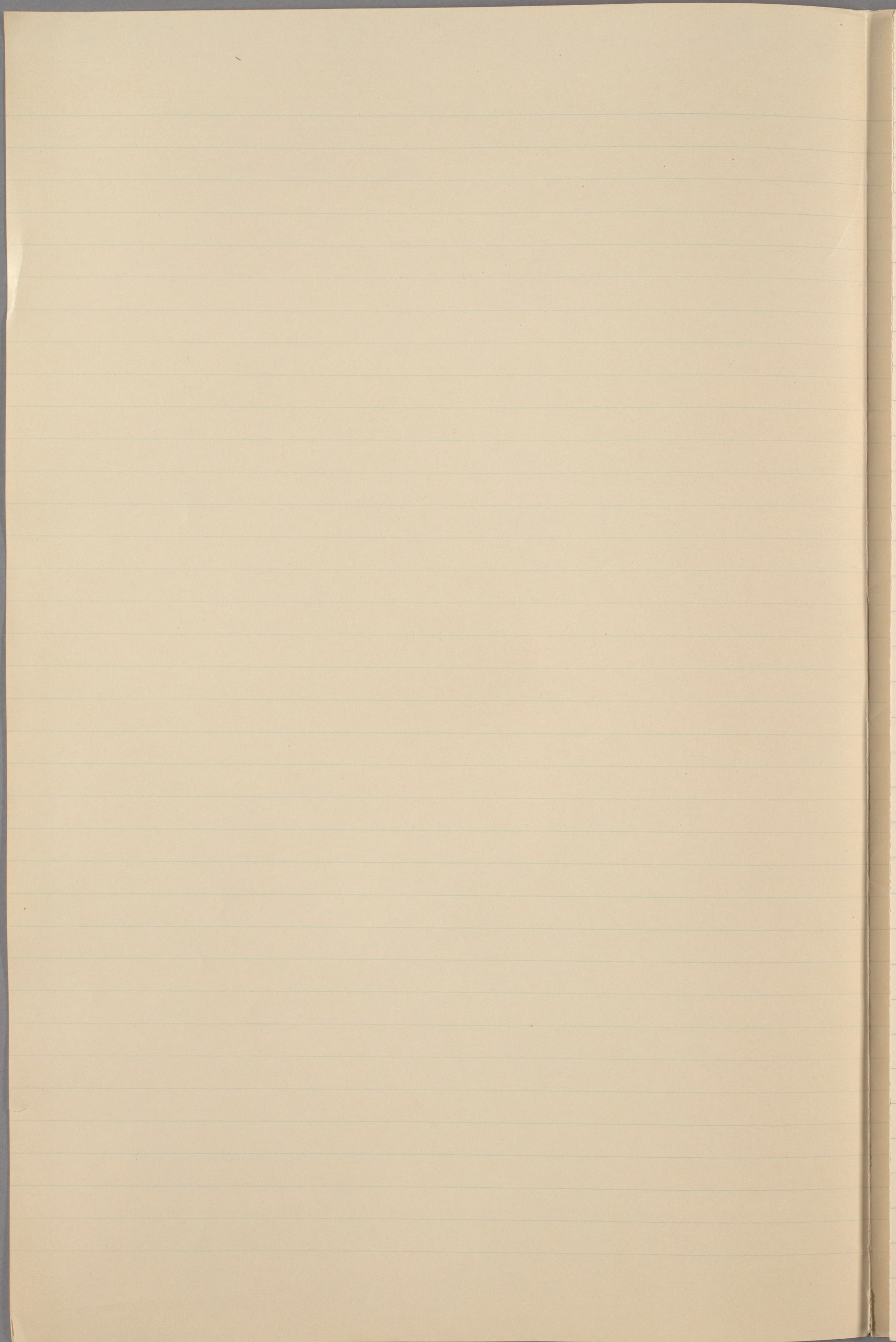
National Library
of Sweden

L 40:88A:6

6.

19/2 1892

(9 bl.)

I tisdags redogjorde jag för den nederländska, särskildt den flandriska ungrenässansens karakter, ^{och} omtalade det brödva-
par, Hubert och Jan van Eyck, som på ett rent af öfverraskande
sätt, framträdde i Konsthistorien närm på en gång denna nya riktningens
banbrytare och högste fulländare. Jag omtalade på samma gång
den nya betydelse oljemåleriet fick genom dem och påpekade
hvari oljemåleriets teknik skiljer sig från temperamåleriets.

N° 32) Bröderna van Eycks mest ryktbara verk är det s. k. Gent-
altaret, som de målade på beställning af en rik privatman
för dåvarande Johanneskyrkan, numera Domkyrkan i Gent.
Tefferna, af hvilka altaret eller, om man så vill, det stora altarskåpet,
ursprungligen bestod, äro nu skingrade åt olika håll. De fyra mel-
lersta och förnämsta äro ännu på sin plats. De tillhörde altarets
örvriga delar. Detta ses af de nio öfriga försvaras nu två i Brüssel,
museum, sex i Berlins. De trettande, som befann sig på altar-
underlaget, äro försvarade. De örvaliga delarna bildade flygeldör-
rar, som ~~under~~ höllas stängda utom vid under högtidsdagar, då
de stogas upp och visade altaret i hela dess färgprakt och
rikedom. Dörrarna hade målningar både på ut- och insidan.
När de voro stängda, hade de förestäddt altaret de målningar,
som vi här se.

Till ^{Vid altaren} ~~regeln~~ ^{Konstnärerna} iakttogs af detta slag iakttogs målarna vanligen
den regel, att de målningar, som anbragtes på de stängda dörrarnas
utsida ~~och~~ ^{och} ~~hvitte~~ utgjorde, så att säga, altarets kvardagsdrigt,
skulle ~~utgöra~~ ^{bilda} inledningen till hvad man fick se, när dörrarna
stogas upp. Så är det också här. Man har här uvertypen till
den härliga form- och färg-symfoni, som klingar öfver till mötes,
när dörrarna slås upp, och hoars equallige mästare icke är,
hvad man länge trodde, den yngre brodern Jan van Eyck, utan
den äldre, länge nästan förätnade brodern Hubert, ett af de
våldigaste och ädlaste snillen, som Konsthistorien känner.

Den storartade kompositionen är Huberts verk. ~~En~~ Grundtanken
där är syndens utplånande och meniskostäktets fröning med
Gud genom människans son, det orkyldiga lammet, frivilliga offer.

19/2. 92.

död. Det är förhålligandet af denna idé, som utgenomgår symfonien, i hvilken änglakörers röster och lofsjungande människors ljuda in i hvarandra. Den naturliga inledningen härtill är det poetiskt Marias bevädnare, ängelns inväpande till den heligas ungdom med hetsningen: "Hel dig, du rikligt benådade! Herren är med dig; välsignad är du bland kvinnor" och budskapet: "Den helige ande skall komma öfver dig och den högstes kraft överskygga dig, hvarför ock det heliga, som varder födt, skall kallas Guds son." Vi se här i den nedersta raden en kammare i ett flandriskt borgarehem, med bjälktak, en värtfat i en gotiskt virad nisch, en annan nisch med böcker och husgerädsbruk, ett bord med en uppslagen bönbok, samt kopplade rundbågefönster, som ge utrym till en stadsgata med hus, som vända gufflarna mot gatan. Man har igenkänt däri ett parti af staden Gent, Maria, klädd i en vitgul mantel, knäböjer i bön, men vänder sig plötsligt, ser ängeln, som med en lilja i handen och ljuskädd som hon knäböjer framför ^{och} hon utalar sin hetsning: Ave Maria, gratia plena, och vid denna syn korslägger hon händerna öfver bröstet. Ängelns ansikte och lyfte hand visa, att han talar. Hans ord symboliseras af dupran och ljuskenet öfver Marias hufud. Med illusorisk seening har målaren återgiffit den därvidade kammardagen, in i hvilken en kraftig ljusmassa flödar genom mellanfönstret. I bågfälten öfraför ses profeterna Zakaria och Mikka med karakteristiska ansikten, och två sibyllor, den erytreiska och den kumanska, som ansågs hafva rät om gudabarnets fidelie. I nedersta raden stå Johanes döparen och Johanes evangelisten, båda tänkte om stater och målade i stenfärg. Öfnase ridor om den knäböja donatorn och hans maka, porträttfigurer, donatorn med kallt hufud, klädd i en röd pelrock, hans hustru utan alla granlätter med hufva och linneduk. Det försäkras, att så lifrande porträttfigurer hade man ditintills i Flandern aldrig sett, än mindre i andra länder. Konsthistorikern Moermann tillägger, att öfverträffade ha de ännu aldrig blifvit. Hubert har målat den midana de voro, utan en tanke på att döja förkoma dem. Det skulle ju också väckt löje i Gent, där alla kände dem och kunde konstaterat ^{den förnämde} manneus små ögon, röster och utskände öron. Hans hustru har uppenbarligen varit en värdig matrona, en klok och förståndig hustru. Så åtminstone ser hon ut.

N: 31. Utsidan ~~är~~ ^{med} sin ~~utblå~~ färggiffning i ljusgult och ljusgrönt låter icke

19/2. 92.

ans den färgprakt, s. väter blicken, då altarflyglarne stas upp, och man får
 sin på färgrika dräfter, skinnrande kläder, yppig grönska i landskapen och
 festlig guldgrund i de öfre midtpartierna. Innehållet i det hela är en sym-
 bolisk framställning af frälsningen, med anslutning till Uppåbavelseboken,
^{med} ~~genom~~ lifsans brunn, som springer upp vid lammet's fot, och till hvilken
 helgonskaror från alla håll valfärda. Opå för tronar Gud fader mellan
 jungfru Maria & Johannes ~~evangelisten~~, ^{och} ömse sidor lofsjungande och muci-
 serande änglaskaror af stor skönhet. Yttert a' ömse sidor stå Adam och
 Eva, hvilkas synd gjorde frälsningen nödvändig.

Till grund för framställningen i det lägre stora mittelstillet ligga Uppå-
 belseboken och (VII, 9): "Därefter sig jag, och se, en stor skara, s. ingen kunde
^{och folksammans om folk} räkna, af alla folkslag & tungomål stånde inför tronen & inför lammet, klädda i
 hvita fotsida kläder, med palmor i sina händer. Och de ropade med hög röst &
 sade: "frälsningen är vår Guds, s. ritte på tronen, & lammet. Och alla änglarna
 stodo omkring tronen. ^{o. s. v.} - Arkitektens fördrag har gjort, att konst-
 närten Hubert ^{upptecknat} denna vision i två våningar: i den öfre
 ser man himlens härlighet; i den lägre jordens, skådeplatsen för lam-
 met's offerdöd, och de frälste dilliga böningsort. Högt i himmelen den
 tronande Gud fader i röd mantel med päfelig tiar, här symbol af trefaldig-
 heten. Han håller spiran i vänstra handen och höjer välsignande den högra.
 Vid hans fötter ligger en kejsarkrona. Typen är den traditionella, med en
 dragning åt Rixstypen, ^{och} med ett allvarligt, mildt, lidelsefyllt uttryck.
 Manteln, s. öfre bröstet sammanhålles af en stor agraff, är lagd i vackra
 enkla veck öfver hans skote och fötter. Å ömse sidor om honom och
 vända mot him ritta Maria & ^{diavon} evangelisten Johannes + Maria med det
 mildaste uttryck i de gamla auldragen, ståande i en bok. Hennes
 mantel är blå. ^{är en} ~~ansiktet~~ ^{helt} med den ~~nya~~ ovalen, den fina mannen med de
 något öppnade läpparne finbildad, ögonbrynen hvilfda, det långa häret
 blondt, auldetypen af den äkta germanisk af det vackra slaget. Mäster
 Hubert har tänkt på orden: "se, jag är Herrans tjänare" och
 lyckats ^{skildra} i hennes drag den ödmjukhet och själens renhet, hvar-
 med han förtärligt sig dessa ord uttalade. Johannes bär öfver den lilla
 lifrocken en grön mantel. I ~~hans~~ ^{hans} knän en bok, hvars säningar
 han med lyftad hand förkunnar. Alla tre gestaltarna trona i himmelisk
 strålglans med ädelstenar och guld på hufvud, bröst & kläder; bakom dem

19/2. 92.

Nöjes väg

är präktfulla tapeter spända, och öppna tapeterna den rischartade och skattende guldgrunden. Figurerne drapering är i ädlaste stil med ståtlig bredd i ~~vektor~~^{fall} och veck. Smuckan och bordgrer är målade med yttersta finhet och ~~stoffa~~ broket mot det stoff, hvarf de ~~skola~~^{ville för} van gjorda. Gud faders spira är en kristallkry. I Marias krona omvexla guld, ädelstenar och perlor med liljor, rosor och

präktfulla som korgesser

De Koner af jungaude och muscenerade änglar är ~~klädda~~ i rika menskläder, med kronor och diademer King lockarne. De till vuster är sandade fram för en rikt smidd bokpulsot. De unga, och den s. står fränkt angiffr med handen takt. Mästern Hubert använder sina naturstudier här ända därhän, att man på änglarnes ansikten kan se, om de unga sopran eller en lägre stämma. Sopranerna lägga hufvudet något tillbaka, och de höga Fruerna röja ansträngning i anletdraget. ~~At~~ De andra sänka hufvudet och ha en min, som ~~en~~ pojkar, när de försöka att komma djupt i registret. Man har kludrat detta naturalistiska drag hos den store målaren, men utan skäl. Det ökar Mildringens intresse och tager ingenting bort af gruppens skönhet, när ~~det~~ man ser den på det afstånd, som den är beräknad att ses. ~~Vär~~ olycket värre och stundom något svårthärdligt fullt för man ser vid betraktandet af sängaren och sängerskor på operascenen och vid pianot.

Skönare är gruppen i andra ridan, där en ängel, måhända den heliga Beata, spelar orgel, och änglar med harpa och fiol stå försjunkt-na i orgels toner, medan de iirvänta den takt, då de själva skola falla in. Metallan i orgelpiporna är ~~återgjifen~~^{mästare} med ~~trakt~~

De figurer, som minst förde anså ättkådder blickar, är Adam och Eva, stående i nischer, ofrån för hvilka i halva bågfullt Abels offer och Kains brodermord är målade som reliefer, man behöfver någon insikt, för att förstå hvilket ofantligt framsteg dessa båda figurer dock vitna om, ett framsteg, lika förhugit att prisas, som den upptäckte mästern Hubert gjorde, då han började med oljefärger måla vått i vått. Tusen år hade förslectit, hvarander ingen, så vidt man vet, hade försikt att måla det nakna efter modell. Hubert gör det för första gången efter den klassiska konstens tid. Han har icke några genomföregående nägtleds hopade erfarenheter ~~att~~ fram besvärna manliga och kvinnliga skönhetsideal att hålla sig till. Han har ingen aning om ridan

19/2. 92.

1871

Di jag nu, efter ett af djuklighet förpackadt långre afrott, återupptager min verksamhet som föreläsare ^{vid} St: s högskola i de bildande konsterna teori i hirnens kännor jag mer än någonsin, att jag har att utbedja mig mina ärores vänliga medverkans för vinnandet af det andamål

vidlaxa typer som Praxiteles' Hermes eller den meliska Afrodites; att hålla sig till. Han har fått nöja sig med de lefande modeller, som ställt honom till buds. Men dem har han studerat och återgifytt med en värdan exempellos trohet. Ej endast musklerna i Adams kropp äro afbildade, äfven ådrorna och det finaste hårffjunt på hans lemmar. Man ser vidare, att denne Adam varit van att bära kläder, ty armbågar, händer och händer ha den karvation, s. luft och solken ge, medan kroppen i öfrigt är hvit. Lika noggrant är Eva modellerad. ~~Vaderna hade~~ ^{och} alla detta har han åstadkommit, vägled af ögat allena, ej af antika Föniska Studier.

Ur perspektivisk synpunkt förhåller Adams ena fot beaktande. Den är målad så som om den med färga stücke ut ^{Adam} var ramant. Han är med andra ord målad så som om en solid, en plastisk figur, en bildstod stode uppe i en nisch och betraktades nedifrån. Fördockall ser man ej heller nischens golv, hvarpå den står. Här ~~har~~ ^{är} Hubert för första gången ett perspektiviskt problem löst och riktigt löst af den flandriske mästaren Hubert van Eyck, ett problem, som den med honom samtidsige italienaren Masaccio äfven vågade sig på, men som i Italien först löstes af Mantegna. ^{i raden}

Vi komma nu till den stora midteltaflan ^{nedan för}. Innan man ännu kommer greiska figurgrupperna, slås man med i förvåning vid åsynen af ett landskap - och ett sådant landskap - någonting nytt för tiden äfven det! Himlen är icke mer den medeltida ^{gotiska} guldgrundens, som passar så väl för till bakgrund för öparjordiska gestalter. Vi se det blå luftkeplet kring vår jord, quomsdraget ^{inifrån} af skogar, lipradt af fåglar. Ångar och skogar lyma i ruffig grönska. Kullar och klippor begränsa sjöranden. Mästern Hubert har uppträtt äfven luftperspektivet, ehuru det ännu har få följare. Kullarne bakom fälten äro ^{inifrån} ännu gröna; men de aflägsnare klippor bezugs toppar blå. Det ser ut s. om Hubert icke ville förtona den dunkelt lysande kraftiga grönskan, emedan hans ögon frjdlas åt henne. Landskapet är rikt på utbildheter, som glädja ögat; det är s. om mästaren velat måla alla trädens blad och frukter, alla ångens blommar, äfven daggdropparne på gräset. Om någon bland oss minnes från sin barndom det första djupgående intrycket han fick af en morgonsvalt, sollyst och skiftande landskap, så ^{anar} ~~erinnerar~~ han också de känslor, med vilka målare s. Hubert van Eyck måtte ha stått inför naturen.

19/2. 92.

19/2. 92.

till höger, längs stranden af en flod med palmor och andra ^{sydlara} trädslag, som Jan van Eyck hade sett och afmålat under en vistelse i Portugal, komna eremiterna. med en jätte i spetsen, Det är ^{den mildkjärlige} hedningen, s. en gång bar Jesus-barnet öfver ett djupt vatten, legendens Christophorus, det kintande ekot af den ädelsinnade hednaguden Tor, s. bar Egil-Bröndel öfver Elvirågor.

Bland domarne äro Hubert och Jan porträtterade. Närmast i förgrunden rider Hubert på en rikt utstyrd ~~och~~ ^{schlesisk} häst. Den tredje ryttaren från Hubert, han som vänder sitt unga vackra ^{mänskligt} ansikte mot arkadöven, är Jan. - Hubert dog år 1426. Det stora verket, s. nu i bildn., ett af de längst beaktade i konsthistorien och i sitt slag utan like, var då ännu icke afslutat. Jan, en ^{utmärkt} ^{målare} ~~och~~ ^{även} ^{han}, men knappast i berättning af Huberts storlagna ädelhet och frälseutsä förnåga att sammansmälta formens realism med känslans och idéens idealism, fullbordade verket.

Huberts samtida förstod hans storhet. En inskrift, tillkommen efter hans död, förkunnar, denna gång ^{propaganda} säkert, att ingen målare öfverträffat honom. I det följande århundradet berättar skriftställaren och målaren van Maander, att altaret i Gent härförde alla, s. ~~han~~ ^{han} fingo se det. När på stora festdagar altarflyglarne stod öppna, fylles kyrkan af folk, s. ville beträda det. Konstnärer och konstverkare kringsväradet det s. bin, s. ~~att~~ säga honom. Därefter kom en tid, s. ~~altaret~~ ^{det} icke begrep, ~~det~~ ^{utan} ~~skars~~ ^{skars} föraktade det: barockens och rokokons tid. I mitten den icke återvända! Detta är dock långt ifrån säkert, att den icke gör det. Hos den stora allmänheten ligga barocken och rokokon ännu i blodet, ~~och~~

Altaret i Gent är det enda verk, som tiden bevarat åt oss af Huberts hand. Jan, s. var omkring 20 år yngre, och vistades, som en högt skattad konstnär vid de bayerska, burgundiska och portugisiska hofven, har efterlemnats åtskilliga. Man kan dock misstänka, att ett och annat, s. bär hans namn, icke är af honom. På tapulmärknaden rider beklagligen samma principer s. på hästmärknaden, och konsthistorien skulle bli till en med verkliga fakta blandad lögnhistoria, om det ej finnes konstkritik. En konstkritik behöfvs nödes; men deras lif är till regeln icke afundsvärdt. En af vår tids föruämlade, italiensaren Morelli, som nyligen afledit, var klok nog att dölja sig under ett rykt namn, Lermoloeff, och att datera sina skrifter på obekanta rykta orter. Så kunde Morelli sitta lugn,

19/2.92.

i Bologna och bevitna, huru ^(särskild fåfänga, ~~eller~~) och härtmärknads-moral
 förkräkligt afbasade den Stäckars Lernoliuff, i tycka tidskrifter.
 N: 33 Jag öfvergår nu till några målare, s. tillhörn bröderna v. Eycks skola
 och riktning. Till dem hör en med namnet Peter Cristus, s. antages
 ha varit jäms lärjunge och till ~~hans~~ bodde större delen af sitt lif i Brügge.
 Han är visserligen icke ens på afstånd jämförlig med bröderna, men
 har jäms teknisk och färgkraft. Hans teckning är ofta ^{visserligen} vax och rörelserna
 äro styva. En af hans intressantare taflor är i afbild den här. Den
 föreställer guldsmedernas skyddspatron, den helige Eligius, till hvilken
 ett förlopadt par kommer för att beställa vigselringar. Framställningen
 har något trohjärtadt och avsikten något individuelt, s. står an.
 I målandet af de redskap o. husgeråd, s. man ser i helgonets verkstad,
 visar för öfrigt Peter Cristus sitt eget närverk. Smyckena, praktkärnan,
 hålspegeln, s. man ser på bordet, göra förträfflig verkau. Eligius är, i otlik-
 het med åttskilliga andra helgon, en verklig historisk person. Han lefde
 på 600-talet, och var guldsmed hos merovingiska konungar, vordt där-
 efter en förträfflig biskop, s. likväl icke öfvergaf sin konst, och slutade
 som helgon, sedan han lefvt som en smetlig hedersman och god kristen
 i en vild och förderfad tid. Han bär han naturligtvis ^{bländare} en dräkt från
 1400-talet, han som det unga besökande paret.

N: 34 Vidt mer bekant än Peter Cristus är den från en anedd ~~för~~ ^{nu} ~~stätt~~
 i Gent komne och i Gent länge bosatte Hugo van der Goes, af
 hvilken man påträffar taflor äfven i de florentinska samlingarne.
 Han slutade sitt lif i ett kloster år 1482. Den tafla af Hugo
 v. d. Goes, s. här ^{afbildad}, berättas af florentinska sändebudet i
 Brügge, Portinari, för ett af hans försäder stiftadt hospital. Taflan är
 ett s. k. triptykon, ett ~~flyg~~ ^{flyg} altare med dörrar, hvars mellesta del vi här
 se. Den föreställer ^{Jesus} Kristus barnet, tillbedt af änglar och herdor. Ny
 är här den idé, att barnet är framstildt som ^{en af taflans} källan för ~~en~~ ^{en} mag
 guskällor. Till vänster ses Josef; i midten ~~se~~ den knäböjande Maria,
 en borgerlig kvinna, som i andakt blickar ned på det glänsande
 underbarnet, till höger nämt nyfikna och på samma gång vördande-
 fulla herdor. På marken knäböjande och i luften svärfvande änglar
 deltaga i hyllningen. Från en garunal förfallen byggnad, hvar kar-
 djer äro inrymda, har man utrytt till en kyrka och ett landskap med

19/2. 92.

herdar och får. Änglarna äro utan individuel karaktör och ha något schablonmessigt. De nyckel mer af individuel karaktör ha herdarna. Något innerligt ligger öfver det hela, och på italiennarne har konstverket, trots dess fel, slagit an.

N: 38 Jämför den flandriske målarkolon, som hade sina hufvudcentra i Gent och Brügge, som redan i Jan van Eycks lifstid, ~~en~~ i B. Mola i Brabant med sin medelpunkt i Brüssel. Denne Mola utvecklade sig i samma riktning, men på egenartadt sätt. Den grundläggare var Rogier van der Weyden, född i Tournay omkr. år 1400. Hans egentliga namn är Rogelet de la Pasture. Han var en högt äredd man, betraktades efter Jan van Eycks död som den ypperste af landets målare. Han dog i Brüssel år 1464. Lübke antager, att han varit Jan van Eycks lärjunge. Detta, s. ej låter bevis sig, bestrides af andra konsthistorici. Omkring midten af århundradet ~~var~~ vistades han i Italien, och där han utförde beställningar från hofvet i Ferrara. Hans konstnärsegenskaper skall jag i nästa föreläsning yttra några ord.

Den tafla af Rogier v. d. Weyden, s. här är afbildad och föreställer Jesus nedtagande från korset, finnes i tre exemplar i Spanien. Det är en komposition af tio nästan verkliga, som figurer i en ram, s. är nog trång för dem. Den är målad på guldgrund. Den rättfärdigar ett ord om, uttryckt i det siltande århundradet af van Maander, att ~~han~~ ^{Rogier v. d. Weyden} var de mensklige begärens, böjehernas, kännornas, smärtans m. v. l. om glädjens, målare. Detta gjorde och m. att han talade till folkets hjärta och bättre än någon annan tillmötte dem dess religiösa behof. Själfr var han och m. en religiös natur. Jag återkommer till honom närmare.

R

19/2. 92.

